

Attila Orbók ve Ermeniler**

Yücel Namal*

Özet

Macaristan'daki Ermenilerin Türkler aleyhindeki faaliyetlerine karşı Macar gazeteci ve yazar olan Dr. Attila von Orbók, harekete geçmiştir. Orbók bu amaçla 1916 yılında yazdığı kitapla Ermeni meselesinin, Ermeni isyanlarının iç yüzünü ve Büyük Güçlerin Ermeni isyanlarındaki rolünü Macar kamuoyu ve devlet adamlarına açıklamıştır. Orbók'un masraflarını kendisinin karşılayıp 1916 yılında Budapeşte'de bastırıldığı bu kitabı sayesinde Macar kamuoyunun Ermeni meselesine bakışı değişmiştir. Bu nedenle Orbók'un kitabı bir batılı yazar gözüyle ele alınan Ermeni meselesi hakkında yazılmış önemli temel kaynaklardan biridir.

Anahtar Kelimeler: Dr. Attila Von Orbók, Ermeni Meselesi, Türk, Macaristan, Büyük Güçler.

1- Giriş

1898 yılında Macaristan'ın Transilvanya bölgesinde otuz bin kadar Ermeni bulunmakta idi. Ancak bunların tamamı kendi etnik ve dini kimliklerini kaybederek Macarlaşmıştır¹. Bu dönemde Macar Hükümetinde görev yapan Maliye ve Ticaret Bakanları Ermeni asıllı idi². Macaristan'da yaşayan Erme-

niler "Ermeni Meselesi" ile ilgili olarak Türkler aleyhinde birkaç defa başarısız girişimlerde bulunmuşlardır³. Fakat Ermenilerin Türkler aleyhindeki bu faaliyetleri Türk dostu Macarları harekete geçirmiştir.

2- Dr. Attila von Orbók

Macar gazeteci ve yazar olan Dr. Attila von Orbók⁴, 17 Eylül 1887 tarihinde Pozsony'de doğmuş ve 5 Ekim 1964 tarihinde Budapeşte'de ölmüştür. Orbók, Macaristan'ın Kolozsvár Üniversitesi'nde Hukuk doktorası yapmış, München ardından Paris'te yaşamış ve Sorbon Üniversitesi'nde çalışmıştır. Orbók, 1912'den I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına kadar Budapeşte'de yayınlanan Magyarorszag isimli günlük gazetenin Paris muhabiri oldu. 1918'den itibaren Bern'deki Macar Elçiliği'nin basın ataşeliğini, 1920-1922 yılları arasında ise milletvekilliği yaptı. 1927'den itibaren günlük gazete ve edebiyat dergileri harici işlerde çalışmıştır. 1933'ten itibaren Függetlenség (Bağımsızlık) isimli günlük gazetede dış politika köşesinin direktörü olarak görev yapmıştır.

1945'ten sonra Kiszgazda (Küçük Mülk Sahibi Köylü) Partisi'nin üyesi oldu, basın bölümünde çalıştı. Daha sonra Regény Újság'ın

(*) Yrd.Doç.Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

(**) Bu yazı Macaristan'ın Szeged şehrinde 7 Mart 2014 tarihinde düzenlenen uluslararası VI. Több Nemzetiségű Államok Keletkezése És Felbomlása Közép- Európa'n (VI. Orta Avrupa'da Çok Uluslu Devletlerin Oluşumu ve Dağılması Konferansı) konferansında "Attila Orbók and Armenians" başlığıyla sözlü sunulan bildirinin Türkçe tercümesidir.

(1) Macaristan 1867'de bağımsızlığını kazandıktan sonra ülkede Macar milliyetçiliği artmış ve her şeyi Macarlaştırma fikri uyanmıştır. 1868 yılında okullarda Macarca öğrenmek zorunlu hale gelmiştir. 17 milyon nüfuslu Macaristan'da yaşayan milletler arasındaki bazı topluluklar sırf hoş görünmek için Macarlaşmıştır. 1881 yılından 1896 yılına kadar 14.090 kişi Macar ismi almıştır. (BOA, HR. SYS(Hariciye Nezareti Şyasi Kısmı Evrakı), Dosya: 166, No. 2).

(2) 10 Şubat 1898 tarihli Peşte Başşehbenderliğinden (Başkonsolosluk) gelen 17 numaralı tahriratın tercümesidir. (BOA, HR. SYS, Dos. 166, No. 2; István Lázár, Transilvania A Short History, Edited by: Andrew L. Simon, English translation by: Thomas J. De Kornfeld, Published in 1997 by Corvina Books Ltd., p.133)

(3) Macaristan'daki Ermenilerin Türkler aleyhindeki faaliyetleri için bkz. Yücel Namal, Macaristan ve Ermeni Meselesi (1878-1920), Truva Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 44-48)

(4) Orbók'un Ermeni isyanlarının iç yüzü başlığıyla yayımladığı kitabı hakkında geniş bilgi için bkz. Yücel Namal, "A Booklet Regarding the Armenian Question in Hungary", (Translated by Gizem Sökmenşür), Review of Armenian Studies, No: 22, April 2011, Pp. 203-219.

(Roman gazetesi) redaksiyonunda yer aldı. Birçok tiyatro oyunu da yazan Orbók'un başlıca eserleri şunlardır; A tünemény, 1922 (Fenomen), Párizs élete, 1927 (Paris yaşamı), Erdély mosolya, 1940 (Erdel'in Tebessümü), Hotel központi fütés nelkül, 1940 (Kalorifer-siz Otel), Bársonyszék, 1943 (Bakanlık Koltuğu veya Kadife Koltuk diye de Türkçe'ye çevrilebilir), Az Isten kertje, 1944 (Tanrı'nın Bahçesi), Tom Sawyer megszökik, 1959 (Tom Sawyer Firarda) tur⁵.

3- Orbók'un Ermeni Meselesiyle İlgili Kitabı

Macaristan'da Ermeni meselesiyle ilgili Türkler aleyhindeki faaliyetlere karşı harekete geçen Macarlardan biri de Dr. Attila Von Orbók'tur. Orbók 1916 yılında Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de "Ermeni İsyanyla İlgili Gerçekler (Osmanlı İmparatorluğu Hükümetinin Ermenilerin Devlete Karşı İsyanyla İlgili Elde Edilen Orijinal Resmî Bilgileri Temelinde)" "(Az Igazság Az Örmények Forradalmi Mozgalmáról, A Császári Ottomán Kormány-nak Az Örmények Államellenes Mozgalmáról Beszerzett Eredeti Hivatalos Adatái Nyomán)" başlıklı kitabı yazmıştır⁶.

Orbók bu kitabı Türkiye'deki Ermeni isyanlarından habersiz olan Macar kamuoyuna Ermeni meselesinin gerçek yüzünü İngiltere ve Rusya'nın "fesatlıklarını" açıklamak amacıyla yazmıştır⁷. Orbók yazdığı bu kitabı 1916 yılında kendi imkânlarıyla basmış ve Macar devlet adamlarına, gazetecilerine ve halkına ücretsiz dağıtmıştır. Osmanlı Hükümeti ve Türk ahalinin, Ermenilerle olan ilişkileri ve onlara karşı davranışları hakkında, tarafsız Katolik kamuoyunu bilgilendirmek ve Türk-Macar dostluğuna hizmet için yazdığı bu kitaptan dolayı Orbók'a Osmanlı Hükümeti tarafından teşekkür edilmiştir⁸.

Orbók, bu kitabı yazmaktaki amacını şöyle açıklamıştır⁹:

"Türk-Macar dostluğunun samimi bir ta-raftarı olan bendeniz, Avusturya-Macaristan'ın

bazı muhalefetinde özellikle Katolikler arasında Türk Hükümet ve Türk milletinin Ermenilere karşı yaptığı durum hakkında bu olayın içyüzünü bilmeksizin bazı kötü fikir beslediklerine esefle şabit oldum. Hatta siyasi partilerimizden biri Osmanlı Hükümetinin güya Ermenilere karşı izlediği kötü siyasetten dolayı Meclis-i Mebusan'da gensoru vereceği haberini aldım. Bu durumu esefle karşılayarak, Türk-Macar dostluğu fikrine sekte vuracağı gibi Balkan harbinden beri tam kanaat ile vatanımın çıkarı gereğinden olarak yayımladığım makalede daha ziyade gerçeklerin bilinmesine çalıştığım iki akraba millet arasında mevcut olan kardeşlik bağına karşı tehlike teşkil edecekti. İşte bu konuda ortaya çıkan kötü fikirleri giderme ve Türk Hükümet ve Türk milletinin Ermenilerin isyan hareketlerine karşı aldığı vaziyeti Macar genel görüşüne(kamuoyuna) izah etmeyi bir zorunlu görev olarak görürüm. Osmanlı Dışişleri Bakanlığından bana gönderilen kitaba dayanarak bu mesele hakkında bir risale yayımlayarak ve Macar Meclis-i Mebusanı azasına, devlet memurlarına, belediyelere çeşitli kurumlara ve bütün yayınevleri ve gazetelere gönderdim. Ve bütün abaliye dağıttım. Bu risaleyi yayımlamaktaki amacım gerçekleri sunmaktır. Bununla beraber bütün gazeteler yaptıkları mufassal makalelerle Osmanlı Hükümetinin bakış açısının doğru olduğunu teslim ettiler. Keza Osmanlı Hükümetinin dinî sebeplerden dolayı olmayıp belli ki devlet menfaatine aykırı çıkan isyanlara karşı bir surette hareket eylediği bugün artık burada herkesçe bilinmektedir..."

4-Orbók'un Kitabına Göre Osmanlı Devletinde Ermenilerin Durumu

Orbók kitabında, Osmanlı Hükümetinin Ermenilere karşı iyi niyetli olduğunu ve onlara güvenerek ayrıcalıklar verdiğini

(5) Magyar Életrajzi Lexikon, Második Kötet L-Z, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, s. 319-320.

(6) Dr. Attila Orbók, Az Igazság Az Örmények Forradalmi Mozgalmáról, A Császári Ottomán Kormány-nak Az Örmények Államellenes Mozgalmáról Beszerzett Eredeti Hivatalos Adatái Nyomán, Budapest 1916, Renyi Karoly Kitapevi ve Yayınevi, Budapest, IV, Vigado-Utca 1; BOA, HR. SYS, Dos. 2883, no.21, lef. 7.

(7) BOA, HR. SYS, Dos. 2883, No. 21, Ek: 6, 8,9.

(8) BOA, DH. EUM.2.ŞB(Dâbiliye Nezareti Emmiyeti Umumiye 2. Şube), Dos. 26, No.13.

(9) BOA, HR. SYS, Dos. 2883, No. 22, Ek: 1.2.3.4.5.6.

belirtmiştir. Ayrıca Ermenilerin Osmanlı toplumunun “elit” tabakasını oluşturduğunu ve devletin yüksek mevkilerdeki memurluklarında (Müsteşarlık, Bakanlık) bulduklarını eklemiştir¹⁰. Bu şartlar altında Ermeniler Osmanlı idaresinde rahatça kendi kiliselerini, okullarını kurmuş, kendi dillerini ve geleneklerini sürdürmüştür¹¹. Ancak Ermeniler bu ayrıcalıkları ve nimetleri takdir etmeyi beceremeyip, tam aksine devletin kendi içinde huzurunu kaçırmak, ve diğer devletlerle olan barışını bozmak için her fırsatı değerlendirmişlerdir¹².

Ermeni İsyancıları karşısında Osmanlı Hükümetinin gösterdiği iyi niyetli tavrı, daha çok bir zaaf olarak gören Ermeni komiteleri çalışmalarını hızlandırmıştır. Ermeni komitelerinin bütün çabaları İngiltere, Fransa ve Rus İmparatorluğunun yardımıyla bağımsız Ermenistan’ı kurmaya yöneliktir. Bu amaca ulaşabilmek için Osmanlı İmparatorluğu’nun çökmesine ve zayıflamasına neden olacak hiçbir şeyden çekinmemişlerdir. İtilaf Güçlerinin desteğini her zaman alan Ermeniler, bütün gayretleriyle ve silahlarıyla Osmanlı İmparatorluğu ve müttefiklerinin mağlubiyetine yardımcı olmaya çaba göstermişlerdir¹³.

Henüz Osmanlı Hükümeti I. Dünya Savaşına girmeye karar vermeden önce Ermeni komiteleri hazırlanmaya ve olayların gelişimini dikkatle takip etmeye başlamışlardı. Bu süreçte Ermenilerin yaptığı faaliyetler şunlardır¹⁴:

- Ermeni çeteleri oluşturma,
- İsyancıları yaygınlaştırma,
- Cephedeki Türk Ordusunun geri çekiliş yolunda tuzaklar kurarak katliam yapma.

Bitlis’teki Rus Konsülü Çarikov’a gönderilen, 24 Aralık 1912 tarihli, 63. sayılı raporda Ermeni komitesi, özellikle de Taşnak örgütlerinin faaliyetleri hakkında şu önemli bilgiler bulunmaktadır¹⁵:

“Taşnak komitesi büyük bir çaba harcamaktadır ve Rusya’nın menfaati için Ermeni

kamuoyunu kazanmak amacıyla tüm ağırlığını koymaktadır. Söz konusu olan, cemiyet, Ermeni ve Müslüman unsurlar arasındaki çatışmayı kışkırtmak ve böylece Rusya’nın müdahalesini ve Rus birliklerinin yardımıyla ülkenin işgalini sağlamak için azimle çalışmaktadır. Bu amaç uğruna Taşnak üyeleri farklı araçlar kullanıyorlar. Böylece Müslüman nüfus ile Ermeniler arasında anlaşmazlık yaratmaya ve ülkede korku ve dağılma tohumlarını ekmeye çabalamaktadırlar. Şehirdeki ve köydeki Ermeniler, dinî liderleriyle birlikte Rusya’ya karşı ebedi bir sempati olduğunu ortaya koymaktadırlar. Taşnakların tutumu ve Rusya’ya karşı gösterdikleri bağlılıkları İstanbul’daki merkez komitesi talimatlarının sonucudur.”

Gerçi Osmanlı Hükümeti bu bilgilere sahipti ve arkasından çevrilen bu entrikayı da görmekteydi. Ama yine de Hicri 1331 yılının (1915) Nisan ayının ortalarına kadar Van’da açık şekilde isyan ortaya çıkıncaya kadar bu gerekçe temelinde karşı tedbir olarak Ermenilere karşı meşru intikam silahını kullanmaktan kaçındı. Bu olayın ortaya çıkmasından birkaç ay önce *Enver Paşa*, ülkenin güvenliğini koruyabilecek yeterli jandarma ve asker olmadığından Ermeniler isyanlara kışkırtma girişiminde bulunursa ülke güvenliğini ve huzurunu sağlamak için tüm isyanları

(10) Orbök örnek olarak 1914’te Osmanlı Devletinin Dışişleri Bakanı olarak Ermeni Gabriel Noradungyan, ve Posta işlerinin başında ise Oksan Efendi’den bahsetmiştir. Orbök, s. 12; Osmanlı İdaresinde görev yapan Ermenilerle ilgili geniş bilgi için bkz. Nejat Göyünç, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, Gültepe Yayınları, İstanbul 1983; Mesrob K. Krikorian, *Armenians In The Service Of The Ottoman Empire 1860-1908*, Routledge&Kegan Paul, London 1977; Y. G. Çark(Rahip), *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1953*, Yeni Matbaa, İstanbul 1953.

(11) Orbök, *a.g.e.*, s. 12.

(12) Orbök bu duruma örnek olarak 1878 yılında Türkiye’nin Rusya ile savaşta olduğu ve düşman birliklerin San Stefan’a vardığı sırada Patrik Nerses Vırjabedyan, Rus ordusunun başkumandanı ve grandük Nikola ile alelacele bir görüşme yaparak önceki barış antlaşmasından söz eden belgeye Ermeniler lehinde birkaç maddenin eklenmesi konusunda onu ikna ettiğini ve Berlin Kongresi toplanırken bu hükümlerin eklenmesini sağlamak için ayrıca bir heyet gönderdiğini belirtmiştir. Ayrıca Ermenilerin, bu yöntemleri kullanarak Türkleri düşman olarak gören Rusya’yı kendilerini Türkiye’ye karşı savunması için ikna etmek istediklerinden bahsetmiştir. Bu tarihten itibaren İtilaf devletlerinden ve imparatorlukta yaşayan İtilaf temsilcilerinden cesaret ve teşvik gören Ermeniler “Hıncak” adı altında gizli bir örgüt kurdular, bu yolla Avrupa’nın dikkatlerini kendilerine çekeceklerini umuyorlardı.(Orbök, *a.g.e.*, s.13.)

(13) Orbök, s. 15-18.

(14) Orbök, s. 19.

(15) Orbök, s.21-22.

daha filizlenmeden yok etme mecburiyetinde kalarak en katı tedbirlerin alınacağı konusunda Ermeni patriğini uyarılmıştı¹⁶.

Parlamento başkanı da bu anlamda Ermeni komitelerinde yer alan Ermeni ve-killeri uyarılmıştır. Bu durumda Ermeni azınlık, kilise adamlarından ve önde gelen politikacılardan her türlü kanuna aykırı hareketlerin hazin sonuçlar doğurabileceği haberi almıştır. Ancak yapılan uyarılara rağmen Ermeniler isyan faaliyetlerine ara vermemişlerdir. Sonrasında askerlik görevinin yerine getirilmesi için Türk bayrağı altına çağrılan Ermeni gençlerinin büyük bir bölümü görevini yerine getirmekten kaçarak, Rus Ordusuna katılmışlar böylece kendi vatanlarına karşı mücadele etmek için düşmanın yanında yer almışlardır. Genç Ermeniler sınır boyundaki köylerde yaşayan, Müslüman nüfusu her yerde katletmekteydi. İmparatorluğun farklı bölgelerinde oturan Ermeni azınlıklar, olayların etkisi altında arka arkaya isyanlar silsilesini takip ederek soydaşlarını isyana kıskırtacak kadar gözü pek hale gelmişlerdi¹⁷.

Orbók kitabında Ermenilerin çıkardığı isyanlara da birçok örnek vermiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: 1914 yılının sonunda Ermeniler *Muş* ve *Kızan*'da jandarmalara silahlarla saldırıp, Van ve Bitlis arasındaki ulaşımı ve telefon tellerini kesmişlerdir. Asker kaçaklarından ve eşkıyalardan toplanmış Ermeni çeteleri Zeytun¹⁸'da hükümet konağına saldırdılar ve kadın çocuk demeden Müslüman nüfusu katletmek istediler. Osmanlı makamları, Kayseri'de (Cesarea) araştırmalar yaparak Ermenilerin mülkiyetinde olan yerlerde, mezarlıklarda, okullarda ve kiliselerde bombalar, mühimmat, silahlar, gizli belgeler, yazışmaların okunması için şifreler, isyan çeteleri için talimatlar ve çok sayıda başka önemli kanıtlar bulmuştur. Kanuna ve devlete karşı hareketin başında papazın olduğu ispatlanmış ve zanlılar, bulunan bombaların ve silahların Ermenilerin bağımsızlığı için olduğunu kabul ettiler. 11 Mart 1331 (1915) tarihinde Zeytun şehrinin üst tarafında bulu-

nan Teke'deki Ermeni manastırında bir Ermeni çetesi, Jandarmalara pusu kurmuştur. İsyancılar, komutanı ve muhafız jandarmalarını öldürmüştür¹⁹.

Ermeniler isyan faaliyetlerini Osmanlı ordusunun operasyon alanında da sürdürmüştür. Bununla birlikte Ermeni isyancıları, 1331 (1915) yılının Haziran ayında birden bire hiçbir sebep olmaksızın Karahisar-ı Şarki²⁰ şehrine saldırıp; Müslüman nüfusun dörtte birini yakmışlardır. Sekiz yüz isyancı şehir kalesini kapatmış ve Osmanlı yetkililerinin "*babacan nasihatlerini ve yumuşak sözlü önerilerini*" duymak bile istememişlerdir. Ermeniler burada aralarında jandarma komutanının da bulunduğu yüz elli kişiyi öldürmüştür. Aynı tarihte Osmanlı yetkililerinin araştırmaları sırasında İzmit'te, Adapazarı ve Bahçeçik'te çok sayıda bomba ve saklanmış silah bulunmuştur²¹.

Orbók kitabında Ermenilerin huzur içinde yaşadıkları Osmanlı topraklarında çıkardıkları isyanlarını şöyle yorumlamıştır:

"Bu tedbirin alınması sırasında bazıları, Ermeniler arasında acınacak derecede suistimallerde bulundu ve kaba kuvvete dayalı kurbanlar verildi fakat bu münferit olaylar her ne kadar üzüntü verici olsa da kaçınmak mümkün değildi; kendi vatandaşları olan ve yasal eşitlik lütüfünden yararlandıkları için sadece şükran borcu duymaları gereken, ülkeye isyanlarıyla

(16) Orbók, s. 30.

(17) Orbók, s. 31.

(18) Zeytun (Süleymanlı) olayları 3 Ağustos 1914'te seferberlik ilanı ile Zeytun'lu Ermeniler bir "*Ermeni Alayı*" kurmak üzere yetkililere müracaat ederler ve bu istekleri reddedilince Ermeniler isyan ederek çevrede katliam yapmaya başlamışlardır. İlk olarak terhis olup köylerine dönen silahsız 100 Andırınlıyı 30 Ağustos 1914'de soyduktan sonra öldürmüşlerdir. Ardından Beşenli Köyü halkından bir kısmını öldürmüşlerse de, çetelerden 60 kadarı silahlarıyla yakalanmıştır. Şubat ayı içerisinde tekrar harekete geçen 800 civarındaki Ermeni çetesi, Maraş'ın telgraf bağlantısını kesip, askeri kışlaya ve hükümet konağına saldırmışlardır. Jandarma komutanı ve 25 jandarma eri şehit olmuş ve 34'ü yaralanmıştır. Ayrıca Maraş'ın çeşitli yerlerinde birçok Müslüman Ermeni çetelerince öldürülmüştür. Bu olayların sonunda 713 tüfek, 12 çifte, 12 mazver tabanca, çeşitli bombalar, 70 nakil hayvanı ve Ermeni papazıyla birlikte 61 eşkiya ve komiteye ait olan birçok doküman ele geçirilmiştir. (Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tebcir Olayı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayın No: 5, Ankara 1990, s. 71-72.)

(19) Orbók, s. 32.

(20) Giresun'un ilçesi Şebinkarahisar'dır.

(21) Orbók, s. 34.

ve hainlikleriyle saldırıda bulunan Ermenilere karşı Müslüman nüfus arasında çok derin ve baklı bir öfke uyandı”.

5- Orbók'un Kitabında Ermeni Meselesi ve Büyük Güçler

Orbók kitabında, İtilaf ve tarafsız devletler basınının Osmanlı topraklarında “*dini*” mücadele varmış gibi göstermeye çalıştığı Ermeni isyanlarının açıkça “*politik*” nitelik taşıdığını; Rusya ve İtilaf Devletlerinin provokasyonu üzerine otuz milyon nüfuslu Osmanlı İmparatorluğunun bir buçuk milyonluk nüfusunu oluşturan Ermeni azınlığı düşmanla işbirliği yaparak; dört yüzyıllık yurduna karşı ayaklanmıştı. Böylece Ermeniler, dış güçlerin yardımıyla bağımsızlığını yeniden kazanıp; bağımsız Ermenistan’ı kurmayı hedeflemektedir²².

Gerçek şu ki İtilaf Devletleri, Ermenilerin kafalarına aldatici “*bağımsız Ermenistan*” hayalini plana uygun şekilde sokarak onları isyan için teşvik ettiler; tek amaç, iç ayaklanmaların İmparatorluk ordusunu zor durumda bırakmaktır. Orbók kitabında “*yuvartlanan rube*” olarak ifade ettiği Rusya’nın bu isyanlardaki rolünün de büyük olduğunu belirtmiştir²³. Ayrıca Orbók Batı kamuoyunun Türkler aleyhindeki Ermeni azınlığı yok etme politikası uyguladığı yönündeki haberlerinin ve iddialarının – *hiçbir temeli olmayan yalanlar*- olduğunu da belirtmektedir²⁴.

Ermeni isyanlarının kökeni 1870 yılına kadar uzanmaktadır; bugüne dek gelen Ermeni örgütleri, onlara maddi ve manevi destek sağlayan Rus dış politikası sayesinde o tarihlerde kurulmuştur²⁵. Rusya, dinî mücadeleden faydalanabilmek için Türkiye’deki Ermeniler arasındaki Türk karşıtlığını yıllardan beri siyasi araç olarak kullanmıştır²⁶. 1892’de Rusya’daki isyan örgütlerince giderek kışkırtılan Ermeniler, Sason bölgesinde kanlı bir isyan çıkarmıştır. 1893 ve 1894 yılları arasında isyanlar yeniden başlar;²⁷ Ermeniler Slav zihniyetine sahip papazlar aracılığıyla dış

güçlerin Osmanlının iç meselelerine müdahale etmesi için Rusya’ya başvururlar²⁸.

Bazı devlet adamlarının resmî nitelikteki açıklamaları, İtilaf kuvvetlerinin Ermenilere ne tür bir destek sağladıkları, onlara ne ölçüde cesaret verdikleri konusunda yeterince ikna edicidir²⁹. Bu bağlamda yapılan açıklamalar ve yazışmalar inkâr edilemez kanıtlardır. Bu kanıtlardan biri de Rus Çarının Ermenilere isyan çağrısıdır.

Orbók, Batılı devlet adamlarının resmi açıklamalarının, İtilaf kuvvetlerinin Ermenilere ne tür bir destek sağladıklarını, onlara ne ölçüde cesaret verdikleri konusunda yeterince ikna edici olduklarını söylemektedir³⁰. Bu bağlamda yapılan açıklamalar ve yazışmalar inkâr edilemez kanıtlardır. Bu kanıtlardan biri de Rus Çarının Ermenilere isyan çağrısıdır.

I. Dünya Savaşı sırasında Bu dönemde Ermeniler arasında şu düşünce hâkim olmuştur:

“Dünyada dağılmış bir şekilde yaşayan Ermenilerin hepsi şimdi bütün çabalarını İtilaf Güçlerinin başarısına destek vermeye çalışmaktadırlar. Almanya’nın müttefikleri yok olmaya mahkûmlar; yeniden doğma zamanı geliyor. Bunun lehimize olması için Ermenilerin çalışmaları gerekmektedir”³¹.

İtilaf kuvvetleri Ermenileri isyanlara ikna etmek ve bu şekilde Türk ordularını ülke içine sıkıştırmak için her fırsattan yararlanmıştı³². Orbók kitabında Ermeni isyanları

(22) Türkiye Ermenilerinin sayısıyla ilgili güvenilir istatistik bulunmamaktadır. Fransa’nın çalışmalarına göre Türk imparatorluğunda 1,150.000 Ermeni yaşamaktadır, bir Rus kaynağı ise iki buçuk milyondan söz etmektedir. Alman bilim adamları neredeyse oybirliğiyle Ermenilerin sayısının bir buçuk milyona geldiğini belirtmektedir; bu, iki aşırı rakam arasında yer alan en olası hesaplama-
dır. Orbók, s. 8.

(23) Orbók, s. 39.

(24) Orbók, s. 39.

(25) Orbók, s. 8.

(26) Orbók, s. 8.

(27) Orbók, s. 9.

(28) Orbók, s. 16.

(29) Orbók, s. 19.

(30) Orbók, s. 19.

(31) Orbók, s. 26.

(32) Orbók, s. 29.

incelendiğinde özellikle Rusya ve İngiltere'nin Türkiye'deki Ermeni halkını yıllardan beri isyan için kışkırtan, Ermeni ayaklanmalarını hazırlayanlar olduğunu belirtmiştir.

6- Sonuç

Macar aydını Orbók'un yazmış olduğu "Ermeni İsyanıyla İlgili Gerçekler" adlı kitabı, gerek Macar ve gerekse Batı kamuoyunda Ermeni meselesiyle ilgili Türkler aleyhindeki havanın değişmesinde önemli etkisi olmuştur. Bu kitabın yayımlanmasının ardından Macaristan'daki Türk-Macar dostluğu atmosferi daha da artmıştır. Orbók'un yazdığı kitap Ermeni meselesinde Türklerin haksız yere suçlandıklarının bir Macar aydını tarafından itirafı niteliği taşımaktadır. Orbók, kitabında Ermeni meselesinin bir dinî sorun olmadığını, politik bir sorun olarak ortaya çıktığını açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca bu politik sorunun çıkmasında İngiltere'nin ve Rusya'nın Ermenileri isyana teşvikleri olduğunu da belirtmiştir. Orbók, Osmanlı Devletinde yaşayan Ermenilerin toplumun elit tabakasını oluşturduğunu ve devlet idaresinde bakanlık gibi üst düzey görevlerde bulduklarından bahsetmiştir. Ancak Ermenilerin bu hoşgörüye ve ayrıcalıklara rağmen Osmanlı Devletine hıyanet ederek Anadolu'nun dört bir yanında isyanlar çıkartarak Türk komşularını öldürmüşlerdir. Bu nedenle Orbók'un Ermenilerin sevk ve iskânından bir yıl sonra yazmış olduğu bu kitap büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

A) Arşiv

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

B) Kitap ve Makaleler

ÇARK, Y. G.(Rahip), *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1953*, Yeni Matbaa, İstanbul 1953.

GÖYÜNÇ, Nejat, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, Gültepe Yayınları, İstanbul 1983.

KRİKORIAN, Mesrob K., *Armenians In The Service Of The Ottoman Empire 1860-1908*, Routledge&Kegan Paul, London 1977.

LÁZÁR, István, *Transilvania A Short History*, Edited by: Andrew L. Simon, English translation by: Thomas J. De Kornfeld, Published in 1997 by Corvina Books Ltd.

NAMAL, Yücel, *Macaristan ve Ermeni Meselesi (1878-1920)*, Truva Yayınları, 1st edition, İstanbul 2010.

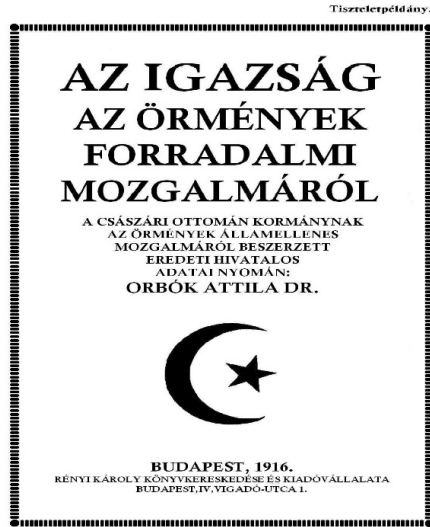
_____, "A Booklet Regarding the Armenian Question in Hungary", (Translated by Gizem Sökmensüer), *Review Of Armenian Studies*, No: 22, April 2011, Pp. 203-219.

Magyar Életrajzi Lexikon, Második Kötet L-Z, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, s. 319-320.

ORBÓK, Dr. Attila Von, *Az Igazság Az Örmények Forradalmi Mozgalmáról, A Császári Ottomán Kormányának Az Örmények Államellenes Mozgalmáról Beszerzett Eredeti Hivatalos Adatai Nyomán*, Budapeste 1916, Rényi Karoly Könyvkerkedése És Kiadóvalla, Budapest, IV, Vigado-Utca 1.

SÜSLÜ, Azmi, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayın No: 5, Ankara 1990.

Ekler

Ek 1: Orbók'un yazdığı "Ermeni İsyanı İle İlgili Gerçekler" adlı risalenin kapağı. (Dr. Attila Von Orbók, *Az Igazság Az Örmények Forradalmi Mozgalmáról, A Császári Ottomán Kormányának Az Örmények Államellenes Mozgalmáról Beszerzett Eredeti Hivatalos Adatai Nyomán*, Budapeste 1916, Rényi Karoly Könyvkerkedése És Kiadóvalla, Budapest, IV, Vigado-Utca 1.)

ماہار انکار جمہوریسی قوملاریکی ارضیارین مکاندن نامایدی غیر بولونجورد
بعضی قوللریک مکانای، حکومت عثمانی نلک ارضیارین عقدنہ اتمام ایلدیگی ندیریک
سوانققدن معلوماندلر اولدولرین بوجھوسره مراتقہ بولونجورلر بونلک
ایچون بکدیلرینہ فارسی پرص فریبٹ پروردہ ایدن ماہار و تورک ملکی
آرد سنہ هیچ برهیفی سبب مستند اولدولری سوء تعظیم حاصل اولدولریچون
ماہار قناتقہ اولری بوسالرنک شریبہ لزوم کوردولری
دوقور اولدولری آقبیلر

Ek 2: Orbók risalesini hangi amaçla yazdığını belirttiği sayfa. (Orbók, Sayfa 6)

Ek 3: Dr. Attila von Orbók. (Magyar Életrajzi Lexikon, Második Kötet L-Z, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, s. 319)